

نشست دوره ای اساتید؛

برگزاری نشست علمی ترویجی موضوع شناسی الکل و فرآورده‌های آن در فقه اسلامی

به گزارش پایگاه اطلاع رسانی نشست دوره ای اساتید، نخستین کرسی علمی ترویجی با موضوع «موضوع شناسی الکل و فرآورده‌های آن در فقه اسلامی» با ارائه حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید حسن وحدتی شبیری، استاد حوزه و مدیر مدرسه عالی فقاہت عالم آل محمد(ص) به اهتمام هیئت اندیشه‌ورز دین، سلامت و سبک زندگی معاونت پژوهش حوزه علمیه خراسان در دانشگاه علوم اسلامی رضوی برگزار شد.

در این نشست کتاب «الکل و فرآورده‌های آن از منظر فقه اسلامی» نقد و بررسی شد و مؤلف آن حجت‌الاسلام وحدتی شبیری به معرفی اثر و ارائه یافته‌ها و تبیین نگاه خویش پرداخت. مدیریت این جلسه بر عهده دکتر ناصر وحدتی بود و حجج‌الاسلام والمسلمین حسینی فقیه و قائمی نیک و برخی از اساتید دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی مشهد دکتر امامی، دکتر کریمی، دکتر عباسپور، دکتر صابری و دکتر دانش به نقد و تبیین موضوع پرداختند.

وحدتی شبیری، مؤلف کتاب «الکل و فرآورده‌های آن در فقه اسلامی» در ابتدای جلسه توضیحاتی پیرامون یافته‌های خویش ارائه کرد و با بیان پیشینه و اهمیت موضوع مورد بحث، بیان داشت: موضوع نجاست و پاکی الکل در صنایع غذایی و بهداشتی جهانی، حتی برای غیر مسلمانان نیز اهمیت یافته است. به‌طور مثال وجود برند حلال، اهمیت حکم الکل را برای غیر مسلمانان به عیان نشان می‌دهد. دکتر احمد صبور اردوبادی در دانشگاه تبریز کتابی درباره الکل نوشته و قابل استفاده است؛ اما بحث تفصیلی در باب احکام الکل در این کتاب انجام نشده است. لذا نیاز بود این بحث و بررسی با وسعت بیشتری پی گرفته و کتابی تألیف شود. رویکرد این کتاب، حکم شناسی مباحث فقهی است.

رئیس سابق دانشگاه علوم اسلامی رضوی با بیان این اصل که هیچ شکی در حرمت شراب الکی به جهت مست‌کنندگی نیست، به تشریح محل اختلاف علما پرداخت و گفت: نجاست یا پاکی الکل محل نظر است. در نظر فقهای امامیه شراب الکی حرام و نجس است. البته در روایات هست که هر چند شراب

الکلی نجس است اما سبب نجاست نمی‌باشد. شراب الکلی مادامی که درجه الکلیش به میزانی باشد که مست کند، از نظر فقهی باید نجس دانسته شود. ولی باید توجه داشت که قول مخالف نیز بین فقهای شیعه وجود دارد.

موضوع شناسی الکل

وحدتی شبیری ادامه داد: مساله مورد بحث ما خود الکل است. ما الکل را دو نوع در نظر می‌گیریم: ۱. الکلی که از تخمیر و تبخیر شراب الکلی و میعان به‌طور مکرر به دست می‌آید؛ ۲. الکلی که در صنعت تولید می‌شود. این نکته محل خلاف و ابهام فقهای سنتی است. تلقی ایشان از الکل صنعتی چنین بود که الکل در صنعتی مثل ساخت میز و پنجره و رنگ به کار می‌رود و بدین جهت این الکل را پاک می‌دانستند و لذا حکم به طهارت الکل صنعتی داده‌اند. درحالی‌که الکل صنعتی در اصطلاح علمی آن چیزی نیست که در صنعت استفاده شود بلکه الکلی است که در صنعت تولید می‌شود.

این استاد حوزه در تبیین نظرات مختلف فقها درباره نجاست الکل اظهار داشت: تقریباً بین روایات تعارض است. در روایات از نماز با لباس آلوده به شراب انگوری یا هر شرابی منع شده است، از طرفی روایات عکس این هم وجود دارد و البته روایاتی هم هستند که شاهد جمع می‌باشند و می‌گویند باید به روایاتی که حکم به نجاست داده‌اند اقتدا کنیم. مفروض گرفتیم که شراب انگوری و هر مایه مسکری نجس است؛ نجاست الکل ریشه در نجاست خمر دارد. اگر خمر را پاک دانستند بحث تمام است. بحث جایی است که خمر را نجس بدانند و الکل را پاک. به جهت اینکه الکل لزوماً مست کننده نیست؛ مانند مخمرها و آمیوه‌ها. پس مصداق «ما اسکر کثیره فقليله حرام» نیست، چون اگر یک قدح هم مصرف شود مست کننده نیست.

مبانی نجس دانستن الکل در نگاه فقها

مؤلف کتاب «الکل و فرآورده‌های آن از منظر فقه اسلامی» افزود: مبنای نجس دانستن الکل در نگاه فقها متفاوت است. برخی علما مانند مرحوم سید محسن حکیم و آیت‌الله بهجت الکل را مطلقاً حرام دانسته‌اند. در مقابل برخی فقها مطلقاً پاک دانسته‌اند مانند آیت‌الله سیستانی، میرزا جواد آقا تبریزی و شاید آیت‌الله خویی؛ و برخی تفصیل دادند مانند مرحوم شهید سید محمدباقر صدر، مرحوم آیت‌الله اراکی و امام خمینی که معتقدند الکلی که از تخمیر به دست می‌آید نجس است ولی الکل صنعتی پاک است زیرا سابقه خمریت در آن نیست. پس دانستیم که مبنای نجس بودن الکل، نجس بودن شراب الکلی است. لذا بخشی از کتاب اختصاص پیدا کرد به این‌که شراب الکلی نجس است یا پاک.

وحدتی شبیری ادامه داد: فصل دوم کتاب نیز به خمر می‌پردازد که البته نجاست شراب انگوری واضح است و لذا به شراب‌های غیر انگوری اختصاص می‌یابد؛ چون حرمت آن مشخص است اما نجس بودن آن باید استنباط شود. در فصل سوم به الکلی که از صنعت پتروشیمی به دست می‌آید پرداخته شده است. این الکل چون از خمر به دست نیامده است حکم به طهارت آن راحت‌تر است؛ اما اگر حکم روی عنوان مولکول خمر رفته باشد در این صورت هر ماده‌ای که این مولکول در آن موجود باشد نجس خواهد بود. در این صورت الکل صنعتی نیز حرام می‌شود.

مصرف داروهایی که الکل دارند پاک و حلال است

این استاد حوزه و دانشگاه با اشاره به اینکه کلید داروسازی در جهان الکل است و نمی‌توان الکل را از صنعت حذف کرد؛ ابراز داشت: حال کسی که دارویی مصرف می‌کند که حاوی الکل است، اگر به فرض یک قدح از آن را مصرف کند که سبب مست‌کنندگی شود - که البته باید مورد تایید متخصص داروسازی قرار گیرد- این چه حکمی دارد؟ به عبارت دیگر به‌جز طهارت و پاکی مواد، مساله حرمت نوشیدن داروها نیز مطرح است. روایاتی هست که آنچه زیاده‌ساز مست‌کننده باشد کمش هم حرام است ولو اینکه مست نکند. البته در این کتاب مصرف داروهایی که الکل دارند را پاک و حلال دانسته‌ایم. البته در ایام کرونا این مساله نمود بیشتری یافت و به‌طور مثال متدینین از آلودگی حرم مطهر به الکل رنجیده خاطر شده‌اند. لذا مساله اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. آنچه از اساتید انتظار می‌رود این است که از نظر موضوع شناسی نقد کنند و منابع علمی و به‌روز را معرفی نمایند.

مدیر مدرسه عالی فقهات عالم آل محمد(ص) در خاتمه با تأکید بر اهمیت موضوع شناسی، افزود: موضوع، حرف اول را در یافتن حکم می‌زند. بحث نجاست و طهارت شرعی و اعتباری است و نمی‌توان با دقت علمی آن را مشخص کرد. حکم اعتباری است. حال اعتبار یا عرف عقلاست مانند مالکیت یا اعتبار شارع مقدس است. نجاست و پاکی هم اعتباری و در دست شارع مقدس است. البته شارع، اصلی را تسهیل کرده که همه چیز پاک است تا زمانی که به نجاست آن یقین شود. حال زمانی که بدانیم الکل نجس است ولی تردید داریم در فلان دارو به کار رفته است یا نه، نیازی به تحقیق ندارد و پاک است.

در ادامه نشست دکتر ناصر وحدتی، مدیر جلسه به طرح پرسش‌های محوری پرداخت و بیان کرد که باید موضوع، مصرف مطرح شود؛ به عبارت دیگر باید بحث شود که محل استعمال الکل کجاست.

سخنان دکتر امامی

سپس دکتر امامی از اساتید دانشکده داروسازی به بیان نگاه خود و نقد اثر پرداخت و گفت: از این کتاب به دست آمد که روایات متعارض در پاکی و نجاست خمر هست و اما این تعارضات به جایی نرسیده است لذا شاید خود خمر را نتوان گفت که پاک است. همچنین در کتاب از الکل صنعتی، متانول قصد شده بود که الکل چوب است و بین عرف نیز الکل صنعتی همین معنا را دارد؛ اما این الکلی که اکنون در دسترس مردم برای ضدعفونی است نه تنها نجس نیست که مطهر هم هست؛ زیرا قاعده حرام بودن مسکر، درباره این الکل جاری نیست چراکه قابل خوردن نمی‌باشد. در کارهای آزمایشگاهی، نمی‌توان الکل کمتر از ۷۰ درصد استفاده کرد و البته این مقدار مسکر نیست و بلکه قاتل است - هرچند اگر با چیزی مخلوط شود قابل آشامیدن است اما دیگر آن الکل اولی نیست. تنها نکته‌ای که باقی می‌ماند استفاده از الکل در داروهای خوراکی است؛ مانند الگزیرها که مقادیر زیادی در آن استفاده می‌شود و زیاد آن مسکر خواهد بود.

امامی با اشاره به برخی قواعد فقهی اظهار داشت: به نظر می‌رسد مرحوم حکیم و مرحوم نائینی با الکل تخمیری سر و کار داشته‌اند و احکامی که داده‌اند بر اساس همین الکل تخمیری بوده است چرا که الکل مصنوعی در دوران ایشان شایع نبوده است. همچنین باید بدانیم الکل جز با تقطیر به دست نمی‌آید (الکل مصنوعی حرفی در پاکی آن نیست). گفته شد در ارتکاز عرف بخارات حاصل از نجس، نجس نیستند. ولو اینکه بخارات بول باشد. شراب و خمر هم از تقطیر حاصل می‌شود. حال اگر بخار پاک باشد، شراب

هم پاک خواهد بود. پس با این ارتکاز عرف، الکل به هر نحوی به دست آید پاک است و نجس نیست. باید توجه داشت در الکلها کسی برای مستی یک قدح دارو نمی‌خورد، چون داروها سبب مسمومیت می‌شود. بنابراین الکلها دارو هستند و عرفاً مشروب به حساب نمی‌آیند، در واقع الکل در این موارد در الکل مستهلک می‌شود.

سخنان دکتر عباسپور

مساله بعدی که ادامه بحث به آن معطوف گشت مساله الکل در تولید گرانولها بود که توسط مدیر جلسه بیان شد، دکتر عباسپور از گروه داروسازی درباره این مساله، اظهار داشت: الکل در داروسازی به عنوان حلال یا کمک حلال استفاده می‌شود. به این جهت که در برخی داروهای خوراکی، مواد قابلیت حل شدن در آب را ندارد. لذا درصدهای مختلفی از آن استفاده می‌شود، مثلاً بین ۴ درصد تا ۲۰ درصد در الکیسرها.

وی اضافه کرد: قرص سازی و گرانول بدین گونه است که پودرهای موجود در فرمول قرص با هم مخلوط می‌شود و در نهایت باید پرس پذیر شوند، لذا نیاز است که این مواد به هم بچسبند و آن ذرات تجمع یافته را گرانول می‌گویند. برای چسباندن این پودرها باید از اتانول استفاده کنند چرا که در برخی موارد امکان استفاده از آب نیست که در نهایت مجبور هستیم از اتانول استفاده کنیم اما باید دانست که پس از این فرایند الکل از بین می‌رود. مساله بعد روکش‌هایی است که در داروها استفاده می‌شود؛ در تولید این مواد نیز نیازمند به اتانول هستیم. اینجا نیز الکل بعد مدتی از بین خواهد رفت.

موضوع دیگری که در این نشست مطرح گردید، وجود جایگزین بجای الکل بود. دکتر وحدتی سوسپانسیون استامینوفن را به عنوان نمونه‌ای از جایگزین‌ها مطرح کرد و بیان داشت: البته این جایگزینی‌ها همیشه ممکن نیست و در برخی داروها به جهت خواص شیمیایی آنها امکان استفاده از آب وجود ندارد. در واقع اکثر داروها نیازمند استفاده از الکل در تولید هستند.

سخنان دکتر صابری

دکتر صابری از گروه شیمی دارویی از دیگر سخنرانان این جلسه به تبیین مساله حلال بودن پرداخت و اظهار داشت: حل کردن مواد بنا به قطب مثبت و منفی آنها انجام می‌شود. آب حلال است و بعد از آب الکلها قرار دارند، سپس کلرها و پایین‌ترین درجه حلالها که غیرقطبی هستند. هر کدام از این حلالها با توجه به ماده‌ای که قرار است آن را حل کند استفاده می‌شود. اگر حکم به نجاست تعلق بگیرد باید به فکر جایگزین بود و این امکان دارد و البته نیازمند پژوهش گسترده است.

وی ادامه داد: در رساله‌ها و عرف می‌گویند الکل صنعتی، اما در واقع همین الکل، خوراکی است لذا از نظر ما متانول از بحث خارج است چون اصلاً مسکر نیست. موضوع شما متانول نخواهد بود و موضوع فقط اتانول است. اکنون همین الکل صنعتی که در بازار هست همان قابلیت استعمال طبی را دارد. در ساخت این الکل از گاز اتیلن که حاصل پتروشیمی است، استفاده می‌شود؛ بنابراین در نهایت در این بحث به مولکول C_2H_5OH خواهیم رسید که اکنون مورد استفاده در ضد عفونی یا در مرطوب کننده‌ها و سایر مواد است؛ اما این ماده مسکر نیست چرا که این الکل ۹۶ درصد است و ۴ درصد آب است و این قابل

خوردن نیست. نکته مهمی که در استفاده از الکل در تولید دارو مدنظر است، سالم بودن باقی مانده آن برای بدن است.

سخنان دکتر دانش

دکتر دانش از بیوتکنولوژی در نقد مطالب کتاب مساله اصلی را مولکول بیان کرد و خاطرنشان ساخت: بحث اصلی که باید مشخص شود این است که مولکول الکل نجس است یا خیر، چون عامل مستی همان مولکول است و فرقی نمی‌کند رقیق باشد یا غلیظ. همچنین در کتاب بحث شده که سم است یا خیر؟ بحث این است که الکل با درصد بالا برای بدن سم است اما در واقع همان خاصیت مست‌کنندگی را با خود دارد. هر چیزی سم است الا این‌که دز آن فرق دارد. آب هم می‌تواند سم باشد. حال گفته شده الکل غلیظ است پس سم است لذا پاک خواهد بود، اما در واقع خصلت مست‌کنندگی همچنان همراه آن هست چون مولکول عامل اصلی است. مطلب دیگر اینکه در فرایندهای تخمیری و تقطیری به قاعده استحاله استناد و حکم به پاکی شده است اما به لحاظ علمی استحاله نیست. چون تغییر شیمیایی اتفاق نمی‌افتد.

سخنان دکتر کریمی

دکتر کریمی استاد ممتاز گروه سم‌شناسی درباره مساله سم بودن مواد دارویی، بیان داشت: برخی مواد ذاتاً سمی‌اند برخی مواد ذاتاً سمی نیستند. اثر سمی مواد در هر دو دسته متناسب با غلظت و مدت زمان تماس با بدن است. پس باید همه این‌ها را در نظر داشت. علما هم شاید غلظت و مدت زمان تماس با بدن را در نظر بگیرند. اتانول هم بسته به غلظتی که در بدن دارد اثرهای مختلفی می‌تواند بر بدن بگذارد. اتانول ۹۶ درصد البته قابل مصرف خوراکی برای کسی ندارد. البته مقدار کم هیچ مشکلی ایجاد نمی‌کند ولی خاصیت مست‌کنندگی همواره همراه آن است؛ به عبارت دیگر مصرف ۵ سی‌سی اتانول ۹۶ درصد مست‌کننده است و ۱۰ سی‌سی اتانول ۴۵ درصد نیز همان خاصیت مست‌کننده را دارد. لذا مست‌کنندگی الکل وابسته به غلظت آن است.

سخنان حجت‌الاسلام قائمی‌نیک

حجت‌الاسلام قائمی‌نیک از اساتید حوزه و از حاضرین در نشست به بیان دیدگاه خود درباره نظرات کتاب مورد بحث پرداخت و اظهار داشت: در برداشت از آیه «رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ» اختلاف است. رجس آیا پلیدی است یا نجاست؟ مرحوم آیت‌الله خویی رجس را موازی با نجاست شرعی دانسته است. امام در بحث طهارت نجاست را چند معنی می‌کند: ۱. نجاستی که باید از آن اجتناب کرد. ۲. قذارات معنوی ۳. قذارات عرفی، یعنی عرفا بدآیند است و همین معیار در ادله فقهی است. باید دقت کرد که در فقه و احکام شرعی برخی امور که در عرف پاک هستند، نجس و برخی امور ناخوشایند، پاک شناخته شده‌اند.

سخنان حجت‌الاسلام حسینی فقیه

حجت‌الاسلام والمسلمین حسینی فقیه، استاد خارج فقه حوزه علمیه مشهد به‌عنوان آخرین سخنران مطالبی را در نقد و بررسی کتاب تألیف یافته، در قالب شش نکته بیان داشت.

نکته اول: اهمیت موضوع شناسی است، گفته‌اند موضوع برای حکم به منزله علت تامه است و این نشان دهنده جایگاه موضوع شناسی است.

نکته دوم: ما در احکام تکلیفی و وضعی تابع شارع هستیم و اوست که حق تقنین دارد. یقیناً احکام او تابع ملاکاتی است؛ ممکن است برخی از ملاکات را بفهمیم و بسیاری از ملاکات را نفهمیم؛ اما ملاک شناسی برای ما و تسری ملاک‌ها برای رسیدن به حکم، اول کلام و محل دعوا است. احراز ملاکات در دسترس ما نیست مگر جایی که شارع خودش تصریح کند و ما بفهمیم علت تامه است. لذا در حکم دادن بر اساس ظنیات و حدسیات باید احتیاط کرد، مگر جایی که شارع موضوع شناسی را احاله به ما کرده باشد.

نکته سوم: صدق موضوع در احراز و بقای موضوع در ظرف شک است که آیا موضوع به قوت خود باقی است یا نه؟ در هر دو عرفاً شارع برای ما ملاک قرار داده است الا جایی که خود شارع تدخل کرده است و جایی که تدخل نکرده حتماً بر اساس صدق عرفی است. صدق عرفی هم یعنی برخی جاها عرف عام رو مد نظر قرار داده و بعضی جاها عرف خاص را، لذا باید به این مسائل توجه داشت.

نکته چهارم: از عنوان اسکار نباید غافل شد؛ حداقل در ناحیه حرمت شرب. «لا تشرب الخمر لأته مسکر». پس علت حرمت شرب خمر، اسکار است. اگر هنگام تقطیر اسکار هم هست، حرمت شرب به قوت خود باقی است. اگر نجاست رفته بود روی عنوان اسکار و اسکار هم باقی است، نجاست هم باقی است؛ اما اگر بگوییم ظاهر است چون موضوع جدیدی است و خمر نیست یا شک داریم خمر است یا نه، شبهه می‌شود شبهه موضوعیه؛ در شبهات موضوعیه قائل به برائت هستیم. هم اصالت البرائت از نظر جواز شرب و هم اصالت الطهارت. لذا هنگام تقطیر اسکار هست یا نه؟ اگر هست حرمت باقی است اما اگر اسکار باقی نیست نه حرمت شرب است نه نجاست؛ اما اگر اسکار باقی است حرمت شرب باقی است ولی آیا نجاست کماکان باقی است یا نه؟ تابع این است که آیا موضوع جدیدی است یا خیر؛ اما اگر شک کنیم موضوع جدیدی هست یا نه؟ استصحاب جاری می‌شود که خمر است؛ مگر اینکه گفته شود، تبدیل موضوع رخ داده و خمر نبودن آن احراز شده باشد. سؤال پیش می‌آید که آیا استصحاب در شبهات موضوعیه مفهومیه هم جاری می‌شود یا نه؟

نکته پنجم: مساله قابلیت اسکار است. در عبارت فقليله حرام، فعلیت اسکار ندارد. آنچه قابلیت اسکار دارد یک قطره هم که باشد ولو اینکه بالفعل اسکار نداشتن باشد، باز هم حرمت دارد. حال آیا به خاطر تحقق عنوان اسکار است یا الحاق حکم است؟ که بحث تخصصی می‌طلبد.

نکته ششم: کل مائع مسکر بالاصاله فهو نجس. اصل اسکار بر جای خود باقی است و مسکر بالاصاله بودن زائل نمی‌شود. چه در لحظه تقطیر چه پس از آن همواره خاصیت اسکار را دارد.